

MARIA BARTOLOTH: *Mijalca majalca*.

Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Slovensko prosvetno društvo Zila in Mohorjeva založba, Celovec 2021, 40 str.

Kadar nanese beseda na Ziljsko dolino ali Ziljo, ki z Rožem in Podjuno, »ven-cem treh dolin«, sestavlja južno avstrijsko Koroško, Slovenci v matični državi pa tudi v Kanalski dolini, ki je bila do konca leta 1918 še del habsburške Koroške, največkrat pomislijo na priljubljena smučišča pri Nassfeldu, za starejše domačine Mokrinah. Nekateri so si morda tudi že ogledali slikovito, vedno bolj ponemčeno starodavno konjensko igro štehvanje, pri kateri mladeniči na dirjajočih konjih z železnim kijem tolčejo po sodčku, nataknenem na kol; ko ga razbijejo, se pomerijo še za *kranclč*, venček, ki ga dobi zmagovalec ali fant, ki se tisto leto poroči. Sledi *rej*, prvi ples pod lipo z dekleti v značilni ziljski noši, prireditev pa po jutranji maši ob *žegnu*, prazniku cerkvenega zavetnika, s katero se slovesnost začne, ves čas spremlja tudi petje – na Ziljski Bistrici v obeh deželnih jezikih, v še večidel slovenskem Zahomcu nekaj tednov pozneje pa v ziljskem slovenskem narečju.

Ta stara šega je danes eden redkih spominov na preteklost še pred dobrim stoletjem slovensko zelo zavednih vasi in zaselkov ob gornjem toku reke Zilje med Karnijskimi in Ziljskimi Alpami. Duhovnik Matija Majar - Ziljski je sredi 19. stoletja napisal politični program Zedinjene Slovenije, ki pa je bil v času,

ko so na Kranjskem še bolj cenili Koseskega kot Prešerna, prezgoden glas, da bi pridobil dovolj somišljenikov za odločnejši politični nastop. Bojazen, da bi Slovenci iz Ziljske doline na koroškem plebiscitu prevesili tehtnico na stran nove Države SHS, je na pariški mirovni konferenci po mešetarjenjih za zaprtimi vrati pripeljala do odločitve, da se celotna Ziljska dolina izloči iz območja glasovanja. Izid plebiscita je samo še okrepil germanizacijo tudi v tem delu južne Koroške, kjer je slovenska poselitev segla najdlje na zahod.

Številni pripadniki uglednih slovenskih rodbin Grafenauer, Zwitter, Möderndorfer, Felaher in drugi šolani ljudje so se bili zlasti med razmahom nacizma primorani izseliti v Kraljevino Jugoslavijo, kjer so se uveljavili na različnih področjih. Potomka ene od družin, ki se kljub pritiskom niso hotele odreči materinščini, je tudi pesnica in kulturna delavka Maria Bartoloth, rojena leta 1938 v Gorjah na Zilji, od koder je bil doma tudi Matija Majar. V kratki predstavitvi pesnice na koncu njene najnovejše knjige, priredbe ziljske ljudske pravljice *Mijalca majalca*, piše, da je »odrašala s slovenskim ziljskim narečjem. Nemščine se je naučila v šoli, slovenskega knjižnega jezika se je učila le dve leti.« Kljub skromni šolski izobrazbi je pred to slikanico objavila že dve pesniški knjigi in zanju prejela posebna priznanja. To sta bili *Pa Zila še vasčas šami* leta 1992 in pred šestimi leti *Zilša pušalč*, Ziljski šopek (str. 38).

Z zapisom te pravljice, označene za basen – ilustrirala jo je njena hči Melanie Bartoloth, skupaj pa sta jo tudi prevedli v nemščino – je Maria rešila pred pozabo dragocen drobec slovstvenega, pa tudi narodopisnega izročila Slovencev iz Ziljske doline, kjer je izdelovanje piščali, kot ga opisuje, danes

že pozabljena spretnost. Za prevod v knjižno slovenščino je poskrbela Veronika Urank-Olip, verze v besedilu pa je prevedel Martin Kuchling. Za uresničitev celotnega projekta sta poleg Mohorjeve založbe zaslužna Slovensko prosvetno društvo Zila, po strokovni in uredniški plati – sodelovale so Milka Olip, Martina Piko-Rustia in Uši Sereninig – pa predvsem Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik iz Celovca. Predstojnica inštituta, etnologinja Martina Piko-Rustia, je o Marii Bartoloth in njeni pravljici med drugim zapisala, da je sicer brezčasna, ne pa tudi, kar je sicer značilno za večino pravljic, umeščena v bolj ali manj domišljjski prostor. Njeno prepoznavno prizorišče je ziljski Log, po domače *Og*, in močvirja, *mečave*, natančneje prostor med ziljskimi vasi Gorjane, Drevlje, Drašče in Zahomec.

»Pravljični liki,« pojasnjuje Martina Piko-Rustia, »so otroci, ki hodijo v šolo in se skupaj igrajo. Odpravijo se 'na Log', da bi si izrezljali piščalke, *žvižgalce*, iz čremsinih ali vrbovih vej. Od srede aprila do srede maja,« še opozori, »je drevje in grmovje sočno, takrat se 'maji' in se skoraj zlahka loči od debla.« (str. 36)

V marsičem nenavadna pravljica temelji na klasičnem antagonizmu med dobrim in zlim, hudobijo in odpuščanjem po kesanju. Vaškim otrokom, ki se nič hudega sluteč odpravijo v goščavo, da bi si iz mladih šib naredili piščalke, se namreč prikaže zlobni možiček. Obljubi jim svojo zlato piščal, iz katere izvalja najlepše melodije, če mu žrtvujejo mačko Mijavklco, ki jih spremlja, tako da jo vržejo v ogenj. Kljub svarilom živali v okolici, da jih bo mali hudobnež osleparil, ga otroci, očarani od njegove glasbe, ubogajo. Tukaj zgodba doseže dramatični vrhunec: »Mačka je strašno zavpila. Še nihče ni slišal takega glasu.

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik; iztok.ilich47@gmail.com. Prispevek je dopolnjeno besedilo objave v oddaji Kulturni utrinki na slovenskem programu RAI v Trstu januarja 2022.

Po skalah Dobrača navzdol je brnelo. Otroci so se prestrašeni obrnili stran ...« Ko je najpogumnejši med njimi zahteval izpolnitev obljube, »je bilo tam, kjer je prej sedel možiček, vse prazno. Le grd smeh se je slišal« (str. 23). Tedaj pa se je zgodil drugi čudež. Beli škrtatje, ki so tiho plesali okoli ognja, so mačko obvarovali pred plameni. Otroci pa so bili tako prestrašeni, da so jo, ne da bi se ozrli nazaj, ucvrli proti

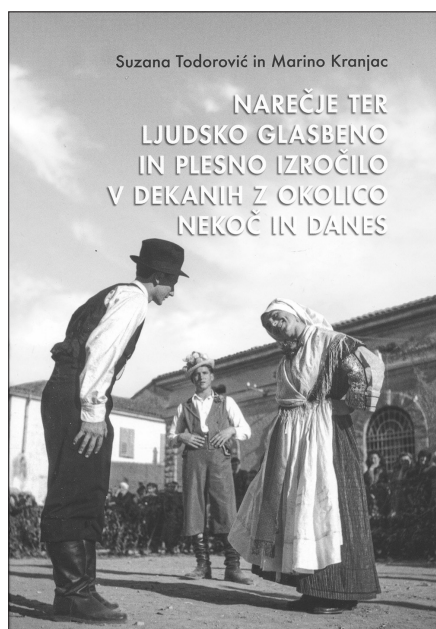
domu, vendar niso našli prave poti. Začeli so se vrteti v krogu, dokler se jim ni prikazala dolgolasa, v belo oblečena vila. »Danes ste storili nekaj hudega!« jih je nagovorila. »Toda čutila sem, da to obžalujete, pa sem prišla k vam. Vidite tam tale mostiček? Čez take mostove boste morali v življenju večkrat hoditi. Nekateri vodijo k dobremu, drugi k hudemu. O dobrem ali hudem boste odločali sami!« Po tem nauku

je dobra vila razprostrla gube svoje obleke in iz nje je skočila Mijavklca. »Otroci so si oddahnili in okoli src jim je postalo toplo« (str. 29).

Na koncu slikanice so dobrodošla uredniška pojasnila in obsežen slovarček težje razumljivih narečnih besed. Natisnjena izdaja ponuja tudi zvočno doživetje: priložena ji je zgoščenka, na kateri Maria Bartoloth prebere pravljico v svojem pojočem ziljskem narečju.

SUZANA TODOROVIĆ IN MARINO KRANJAC: *Narečje ter ljudsko glasbeno in plesno izročilo v Dekanih z okolico nekoč in danes.*

Libris, Koper 2020, 387 str. (notni zapisi, rokopisi, fotografije).

»Na ohceti so imeli harmoniko, po starem so godli na žime: na *šknt*, meli so tudi bajs, piščali (klarinet, korneta), cvilrji (godci) so bili Istrijani,« je jeseni leta 1949 med drugim zapisal Radoslav Hrovatin ob pripovedovanju domačina iz vasice Dvori, ki leži ob Kraškem robu. Etnomuzikolog, skladatelj in glasbeni pedagog je bil takrat član raziskovalne ekipe Slo-

venskega etnografskega muzeja, ki je pod vodstvom ravnatelja Borisa Orla sistematično preučevala, zbirala in dokumentirala gradivo o snovni in nesnovni kulturi Slovencev na podeželju pred drugo svetovno vojno in po njej. Tretja, t. i. Orlova ekipa, se je leta 1949 za dober mesec odpravila v Istro, na območje Dekanov z okolico. Štirinajstčlansko ekipo je vodil Milko Matičetov, ki je raziskoval ljudsko pesništvo in pripovedništvo, za ljudsko glasbo in ples pa je bil zadolžen Radoslav Hrovatin. V letih po drugi svetovni vojni so bila taka raziskovanja dobrodošla. Podpirala jih je tudi tedanja oblast, ki je pomagala tako finančno kot tudi z navodili domačim oblastem, kako raziskovalcem pod institucionalnim okriljem ljubljanskega muzeja pomagati za čim boljše preučevanje tega, do takrat z etnografskega stališča razmeroma neznanega področja. V času raziskovanja je bilo to območje še del Svobodnega tržaškega ozemlja pod vojaško upravo Jugoslovanske armade, in kot je zapisal Milko Matičetov, so pričakovali, da bodo odkrili »premno-ge kulturne prvine, ki nesporno povezujejo ta kraj s slovenskim svetom.«

Žal pa so po opravljenem raziskovalnem delu na terenu zajetni in dragoceni zapisi Radoslava Hrovatina o glasbi in plesu ostali širši javnosti neznani; avtor jih je odnesel domov, kjer jih je verjetno želel urediti, po njegovi smrti pa so zapisi ostali v arhivu Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU. Le nekaj jih je bilo objavljenih in uporabljenih za posamične razprave.

Celotno gradivo, zbrano v Dekanih in okolici, je po več kot sedemdesetih letih le ugledalo luč sveta po zaslugi glasbenika, znanega preporodnika istrske ljudske glasbe Marina Kranjca, ki je k sodelovanju povabil dialektologinjo, izredno profesorico na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem in raziskovalko istrskih narečij Suzano Todorović. Pri tem so jima pomagali še sodelavci Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU, Slovenskega etnografskega muzeja, Krajevne skupnosti Dekani in številni posamezniki, ki se jim avtorja na začetku knjige lepo zahvaljujeta. V monografijo pa avtorja nista zajela le takrat zbranega in popisane gradiva, ampak sta se ob urejanju gradiva ponovno podala na teren v Dekane in okolico ter vse še enkrat

* Maša K. Marty, etnomuzikologinja, prof. glasbe in mag. etnologije; masamarty@gmail.com.